
[Home](#) / Andekuse tõlgitsusi Viimsi kooli õpetajatelt. Identiteedid ja stereotüübid

Andekuse tõlgitsusi Viimsi kooli õpetajatelt. Identiteedid ja stereotüübid

KAIE SAAR

Töös uuritakse õpetajate andekusetõlgitsusi ning rühmadele `andekad lapsed` ja `andekad täiskasvanud` omistatavaid identiteete ja stereotüüpe. Töö uurimismaterjaliks on kolme õpetajaga tehtud intervjuud. Valim on väike ja seetõttu ei saa tulemusi üldistada. Mingil määral teevad töö tulemused siiski mõistetavaks selle, miks edeneb andekate laste märkamine ja arendamine tavakoolis endiselt nii visalt.

Andekas ja *andekus* sagedase kasutamise tõttu on nende sõnade väärtus devalveerunud. Õpetaja hinnang andekusele võib piirduda ainult oma õpetatava ainega. Andekaid lapsi hinnatakse stereotüüpide järgi, mille aluseks võib olla tunnus `laisk` või müüt sellest, et andekad lapsed leiavad ise endale väljundi ning seetõttu ei ole nendega vaja tegeleda.

Andekad täiskasvanud on seotud ainult oma tegevusvaldkonnas saavutatud tulemuste ja positsiooniga. Valdkonniti on andekad näitlejad, lauljad, sportlased olemas, kuid ainult neis valdkondades, mida meedia meile näitab. Valdkondadeülese rühmana on andekad täiskasvanud ühiskonnas nähtamatud.

Kumbki rühm ei oma ühiskonnas selget ega tunnustatud identiteeti, mille alusel oleks võimalik neid ära tunda, tunnustada ja nende vajadustega arvestada.

Üldistuste tegemiseks oleks vaja käsitletavat teemat uurida oluliselt laiema valimi põhjal.

Võtmesõnad: andekus, andekas, identiteet, stereotüüp, nähtamatu, õpetaja

SISSEJUHATUS

Andekus on mõiste, mida on raske defineerida. Andekus on mitmetahuline, võib avalduda väga erinevates valdkondades ja andekusega kaasnevad ka omad negatiivsed jooned. Eestis on andekust, küll eelkõige laste andekust, uuritud üle saja aasta. Ka viimastel aastakümnetel on tulnud uurimistöid, magistristöid, doktoristöid, mis käsitlevad andekat last koolis või lasteaias. Kuigi andekate lastega tegelemisest koolis räägitakse palju, näitavad uurijate tulemused selles osas, kas ja kui palju andekatega tavakoolis tegeletakse, jätkuvalt seda, et tegelemisel on takistusi – puudu on raha, aega, teadmisi, võimalusi, materjale, tahtmist jne. Viire Sepa sõnul arvatakse, et koolisüsteemis jäävad märkamata või võimetekohaselt arendamata pea pooled andekatest lastest, kuna õpetaja jõud ja aeg kuluvad peamiselt nõrgemate õpilaste järjele aitamisele ning just andekad jäävad pahatihti tähelepanuta. Koolis edasijõudmatuteks tembeldatud või käitumisprobleemidega laste hulgas on kindlasti palju niisuguseid, kelle annet pole kas õigel ajal märgatud või selle arenguks soodsaid tingimusi loodud. (Sepp, 2010, lk 5-6)

Täiskasvanute andekus on seni Eestis uurijate vaateväljast välja jäänud.

Seminaritöö eesmärgiks on uurida, kuidas tõlgitsevad Viimsi kooli õpetajad andekust ja andekat nii lapse- kui ka täiskasvanueaga seotult. Kirjelduste ja tõlgitsuste alusel uurin, milliseid tunnuseid ja seekaudu identiteete või stereotüüpe omistatakse rühmadele `andekas laps` ja `andekas täiskasvanu`.

Uurimisteema ja uurimisküsimused kasvasid välja Halliki Põlde 2019. aastal kaitsnud doktoritööst „Andekusefenomeni konstrueerimine avalikus kommunikatsioonis”. Põlde ei keskendunud doktoritöös eraldi täiskasvanuandekusele (Põlde, 2019, lk 44), vaid enam lapse- ja noorukieaga seotud andekusfenomeni konstrueerimise uurimisele. Doktoritöö käigus tehtud intervjuudes ei kerkinud kordagi üles küsimust andekaks peetud laste tulevikust ja sedakaudu ka andekast täiskasvanust. (Põlde, 2019, lk 57) Põlde sedastab doktoritöös edasiuurimise vajadused: "Siit nähtub üks edasiuurimise vajadus, nagu viimases peatükis täpsemalt kirjeldan: uurida võiks eri haridusastmete laste arusaamu, kas kvalitatiivselt või kvantitatiivselt, samuti täiskasvanute andekustõlgitsusi." (Põlde, 2019, lk 45).

1. TÖÖ EESMÄRGID, UURIMISKÜSIMUSED JA TEOREETILINE ALUS

Töös uurisin andekuse tõlgitsusi Viimsi kooli õpetajate seas. Viimsi kooli õpetajad on uuritavate valimiks seetõttu, et töötan ise samas koolis õpetajana. Seega olen huvitatud, millised on selles koolis, kolleegide hulgas, võimalikud lähenemised andekusele, mida nimetatakse andekuseks ja kuidas andekust tõlgitsetakse, milliste märkide, tunnuste kaudu tuntakse ära või iseloomustatakse andekaid lapsi ja täiskasvanuid.

Andekatele omistatud tunnuste alusel on võimalik kirjeldada, milliseid identiteete või stereotüüpe andekatele omistatakse, kuidas intervjuueeritavad neid rühmi näevad ja kuidas neisse suhtuvad. Intervjuude tekstide tõlgitsemisel kasutasin kriitilist diskursuse analüüsi (KDA). Identiteetide analüüsimisel võtsin aluseks Martin Ehala identiteedimärkide teooria. (Ehala, 2018)

Töö eesmärgist lähtuvaid uurimisküsimusi on kaks:

Kuidas tõlgitsevad andekust, sealhulgas täiskasvanuandekust, Viimsi kooli õpetajad?

Millised identiteetid on intervjuueeritud õpetajate arvates rühmadel `andekad lapsed` ja `andekad täiskasvanud`?

Uurimismaterjaliks on Viimsi kooli õpetajatega tehtud intervjuude tekstid. Uurin tekstiperspektiivi, eesmärgiks on teada saada, milliste sõnade, mõistete ja väljaloetavate hinnangute kaudu andekusest räägitakse ja kuidas õpetajat identifitseerivad andekat (täiskasvanut). (Lagerspetz, 2017, lk 147, 186-187).

2. SOTSIAALKONSTRUKTIVISTLIK PARADIGMA

Seminaritöös lähtun sotsiaalkonstruktivistlikust paradigmast. Rein Raud selgitab sotsiaalset konstruktsiooni järgmiselt: "Sotsiaalne konstruktsioon on igasugune inimeste ühistegevuses tekkinud nähtus, mis ei ole objektiivsete looduseaduste põhjustatud. Seega on sotsiaalsed konstruktsioonid täiesti reaalsed, sest nad mõjutavad meie elu." (Raud, 2013)

Sotsiaalse konstruktivismi idee pärineb Peter L. Bergerilt ja Thomas Luckmannilt. Sotsiaalkonstruktivistliku paradigma kohaselt on inimese 'reaalsus' teadmine, mis juhib inimese käitumist, kuid kõigil inimestel on reaalsusest erisugune ettekujutus. Ühiskonna liikmed jõuavad ühisele arusaamisele teadmiste vahetamise kaudu erinevates sotsiaalsetes protsessides. Keel on siin teadmiste alus ja edasiandmise võimaldaja.

Keel objektiviseerib jagatud kogemused ja teeb need kättesaadavaks kõigile keelekogukonna liikmetele. Nii saab keelest ühtaegu kollektiivse teadusvaramu alus ja tööriist. Veelgi enam, keel pakub vahendeid ka uute kogemuste objektistamiseks, võimaldades hõlmata neid juba olemasolevasse teadmusvaramusse, ning on kõige olulisem objektiviseeritud ja objektistatud ladestuste kollektiivses traditsioonis edasiandmise vahend. (Berger & Luckmann, 2018, lk 110)

Keele osa meie arusaamises maailmast rõhutab ka Martin Ehala, väites, et inimene saab enamiku oma teadmistest maailma kohta keele vahendusel, mitte ise vahetult kogedes. Kõik keelised kirjeldused on oma olemuselt reaalsuse verbaalsed mudelid. (Ehala, 2018)

Ehala sõnul on keel suurepärane vahend mudelite loomiseks, aga ka valetamiseks, mistõttu pole meil mingit tagatist, et kõik tekstides esitatud mudelid annavad edasi tõelist reaalsust, st et need on reaalsuse tõesed representatsioonid. Kui Berger ja Luckman väitsid, et reaalsus on sotsiaalne konstruktsioon, mõtlesid nad seda, et see, mida me arvame olevat reaalsuse tõese representatsiooni, on tegelikult sotsiaalne kokkulepe ehk enamuse arvamus reaalsusest konkreetsel hetkel. (Samas, 2018)

3. KUIDAS KIRJELDATAKSE ANDEKUST JA ANDEKAT

3.1 TÄHENDUS, SÜNONÜÜMID

Sõna „andekas” tähendusest, kasutamisest ja sünonüümidest annavad põhjaliku ülevaate mitmed autorid, kuid selles, et andekus on väga mitmetahuline ja raskesti defineeritav, on enamus autoreid ühel meelel. Inge Unt on esimese eestikeelse andekatest lastest rääkiva ülevaate autor. Tema raamat „Andekas laps” ilmus 2005.aastal ja andis tõuke paljudele järgnevatele uuringutele ja publikatsioonidele.

Ajaloolise ülevaate teadmisest, et inimesed on oma võimetelt erinevad, ning uuringutest eriliste võimete või erilise tulemuslikkuse kohta annavad nii I.Unt, V.Sepp kui ka H.Põlda, kes on olnud ja on praegu juhtivad andekuseuurijad Eestis. (Unt, 2005; Sepp, 2010; Põlda 2019). Põlda rõhutab (Põlda, 2019, lk 34), et algselt on andekus olnud vaid täiskasvanutele omistatud omadus. Alates 19.sajandi lõpust kuni tänaseni, veidi enam kui saja aasta jooksul, on sõna tähendus muutunud niivõrd, et enamus tänapäevaseid andekuseuuringuid käsitleb andekust eelkõige lapseeale omasena. Põlda juhib tähelepanu ka sellele, et Euroopa 31-st riigist vaid Suurbritannia defineerib tänasel päeval kasutatavas andekuseterminoloogias andekust kui **lapse ja täiskasvanuea** omadust. „Nii Eestis kui ka mujal maailmas on andekuseuuringute fookuses eelkõige lapse andekus, haridusvaldkonna ja andekuse seosed (vt Dai & Chen, 2013)”. (Põlda, 2019, lk 34)

Üks laiemalt levinud andekuse definitsioone on USA Haridusameti 1969.aastal välja antud dokumendis fikseeritud ja osariikidele adresseeritud määratlus „Andekad on need lapsed, kes väljapaistvate võimete tõttu suudavad saavutada silmapaistvaid tulemusi.” (Unt, 2005, lk 15)

Kui aastatel 2010 – 2017 oli andekus Eesti põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses määratletud erivajadusena, siis alates 2018.aastast seaduses määratlust enam ei ole. Paragrahv 37 lg 4 (kehtima hakanud 01.01.2018) ütleb: „Kui ilmneb õpilase andekus, tagatakse talle koolis individuaalse õppekava rakendamine ning vajaduse korral täiendav juhendamine aineõpetajate või teiste spetsialistide poolt haridusprogrammide või haridusasutuste kaudu.” (PGS, Riigi Teataja)

Hoolimata sellest, et erinevates keeltes andekusemõiste tähistajateks valitud sõnad ei pruugi mõistet ühesugusel määral katta, näitab Põlde uurimus tendentsi, et andekust seostatakse keeliti suhteliselt ühesuguste tunnustega (kasvuiga, atraktiivsus, eristumine, valdkondlikkus). (Põlde 2019, lk 182)

Eesti keele seletav sõnaraamat annab sõnadele *andekas* ja *andekus* järgmised seletused ja loetleb sünonüümid:

Andekas <-ka, -kat 2> <adj>

andekust, annet, talenti omav v. seda väljendav, *anderikas*.

Andekus <-e 5> <s>

inimese võime(te) kõrge tase, mis võimaldab eriti edukat tegevust teat. alal.

Andekuse sünonüümidena on eesti keeles kasutusel ka talent, intelligentsus, kõrged võimed, geenius, tark jm. (vt Põlde, 2019, lk 23-28)

Sõnaveeb annab sõna *andekas* vastandiks *keskpärane*, *andetu*.

3.2 ANDEKUSE LIIGID

Andekuse mõiste sisustamises tavaarusaamades on Eestis suurt mõju avaldanud Howard Gardneri multiintelligentsuse teooria, mille ta esitas 1983.aastal.

Gardneri teooria järgi on intelligentsuse liigid:

1. Muusikaline intelligentsus
2. Kehalis-kinesteetiline intelligentsus
3. Loogilis-matemaatiline intelligentsus
4. Keeleline ehk lingvistiline intelligentsus

5. Ruumiline intelligentsus
6. Interpersonaalne intelligentsus
7. Intrapersonaalne intelligentsus
8. Naturalistlik intelligentsus

(Unt, 2005)

Palju tähelepanu äratas ka Daniel Golemani teos „Emotsionaalne intelligentsus” (e.k 2000, 2015), mis on avaldanud Eestis andekuse mõiste sisustamisel samuti olulist mõju. Golemani arvates on inimese edu/ebaedu põhjuseks võimekus tajuda mõista teiste inimeste tundeid. (Goleman, 2015)

Paljud tänapäevased andekuse käsitlused toetuvad Francoys Gagne (2004) käsitlusele andekusest ja talendist, kus andekus on loomupärased anded, mis katalüsaatorite mõjul positiivses suunas arenedes kujunevad talendiks. Loomupärased anded on Gagne järgi :

1. Intellektuaalsed (loogiline mõtlemine, verbaalsed võimed, mälu, vaatlusvõime jm)
2. Loovad (võime probleeme lahendada, originaalsus jm)
3. Sotsioafektiivsed (empaatia, taktitunne, juhtimisvõime jm)
4. Sensomotoorsed (meelte, koordinatsiooni jm alal)

Katalüsaatoriteks, mis mõjutavad loomupärase ande kujunemist positiivses või negatiivses suunas, on:

1. Intrapersonaalsed tegurid (inimese tervis, võimalikud puuded, temperament, isiksuseomadused, eneseteadvus, motivatsioon, väärtused jm)
2. Keskkonnategurid, mille hulka kuuluvad majandus-, kultuuri-, perekonna- jne miljö; inimesed, kellega laps kokku puutub (vanemad, õpetajad, eakaaslased jt), tegevused ja programmid, millest ta osa võtab; hinnangud tema tegevusele jm
3. Šanss juhusliku tegurina

Kõik need katalüsaatorid mõjutavad annete arengut, mis kokkuvõttes võibki viia talentide/kõrgetasemeliste oskuste kujunemisele. (Unt, 2005)

Gagne teooriat nimetatakse tänasel päeval valdkonna uurijate poolt Eestis peavooluteooriaks (Siebold, 2019), kuid Eesti õpetajaskonna arusaamistes ei kajastu selline lähenemine andekusele veel üldisena. Viire Sepp tõdes 2016.aastal ajalehele Postimees antud intervjuus endiselt, et andekust käsitletakse koolisüsteemis ikka veel kui fikseeritud sünnipärasest omadust, mitte aga

arengu kontekstis. Sepp ütles samas, viidates Põlde ja Aava tehtud fookusgrupi intervjuudele haridusametnike ja õpetajate seas, et sarnaselt varasemate koolide uuringutega ilmnes ka sellest uuringust, et andekaid tajutakse endiselt pigem negatiivses võtmes ja takistusena: segavad õppetööd (sest neil on krooniliselt igav), võtavad ressursse (aega ja raha, mida ei jätku) ja neist on kerge mööda minna (kuna arvatakse, et nad saavad nautida ise hakkama). Samas parandatakse nende kaudu kooli või omavalitsuse mainet (saadetakse olümpiaadidele ja võistlustele).

3.3 ANDEKATE TUNNUSED

Selleks, et osata otsida uurimismaterjalist andekate tunnuseid, mille järgi andekad ära tuntakse või millega neid iseloomustatakse, toon siinkohal andekate laste ja andekate täiskasvanute tunnused uuringute järgi.

Eesti haridussüsteemi kontekstis on andekatega seotud sidusrühmade esindajate arusaamad andekatest lastest Põlde uuringute kohaselt järgmised:

- Sildistamine: mitmed pakutud nimetustest viitvad erinemisele normaalsest (häda küljes, liiga tark, kõrvalekaldega, ettearenenud, probleemne, tõrjutud).
- Andekatele pakutud rollid sotsiaalse hierarhia äärmustes (nohikust ja pugejast oiviku ja geeniuseni).
- Andekat märgatakse, aga tegelemiseks puuduvad ressursid ja motivatsioon; otsesõnu väljendub traditsioonilise (õpetajakeskse) kooli ja õpikäsituse eelistus.
- Hariduse sidusrühmad ei näe endid tegutsejate-vastutajatena – vastutajad on abstraktsed: kool, riik, andekad ise; puudub sidusrühmadevaheline koostöö. (Põlde, 2019)

Tabel 1. Andekus laste ja lapsevanemate tõlgitsustes (Põlde, 2017)

Teema	LASTE ARUSAAMAD	LAPSEVANEMATE ARUSAAMAD

MIS ON ANDEKUS? KES ON ANDEKAD?	Konstrueerivad andekust isikuomaduste kaudu (andekad on rõõmsad, osavad, tublid, enesekindlad, loovad, targad)	Konstrueerivad andekust tegevuste kaudu (andekad on need, kes oskavad hästi joosta, laulda, matemaatikat teha, aega planeerida, laisklevad, käituvad halvasti)
KES PEAKS MÄRKAMA	Vanemad ja sõbrad	Haridusasutus ja õpetajad
ANDELAADID, PÄRITOLU	Andekus on seotud ühe valdkonnaga, Gardneri andekaadidele lisaks ettevõtlus, meediakäitumine (juutuuberid);	Andekas võib olla ka mitmel alal, traditsioonilised Gardneri andelaadid (neli peamist: keeleline, matemaatilisloogiline, muusikaline, kehaliskinesteetiline)
ANDEKUSE PÄRITOLU	Andekad on ainult lapsed (Ei, suured küll andekad ei ole, nad on lihtsalt targad ja palju õppinud (P7)); andekus on kaasasündinud	Eristavad laste andekust (kaasasündinud omadus) ja täiskasvanute andekust (omandatud oskused), varjatult tuleb esile laste andekus; andekus on jumala kink

(Põlda & Aava, 2016).

Täiskasvanud andekatele iseloomulikud tunnused Deirdre V. Lovecky järgi on järgmised (Lovecky 2011, viidanud Põlda 2017) :

Tabel 2.

	Positiivsed jooned	Negatiivsed jooned

Erinemine normist (akadeemilised triksterid)	– kõrged saavutused – innovaatus – ülesandele pühendumine – algatusvõime – sõltumatus teistest – uued ideed ja nende teostamine – ühiskonnas tajutud nn ideaalsed inimesed, kes jõustavad ja motiveerivad teisi	– eristumissoov päsib grupi konsensust ja koostööd – aktsepteerimisraskused (ei toeta teiste ideid, kolleegide suhtes sildistavad)
Kõrge EQ – kõrge kontsentreerumisvõime	– julgus võtta riske – kolleegide loominguksusele õhutamise, nende sünnipärase oskuste tunnustamine	– raskused eneseregulatsiooniga – depressioonivõimalus
Tundlikkus – pühendumus	– abivalmidus, empaatiavõime – tundlikkus keskkonna suhtes – kõrge moraal	– isoleeritus, teised väldivad sõprussuhteid – haavatavus, eriti sotsiaalsete suhete osas
Arusaamine ja teadlikkus – võime näha ühe asja eri aspekte	– süvenemine, pealiskaudsuse vältimine – tõe otsimine – mõistavad ühiskonna suhtumist (müüdid) ja aktsepteerivad seda	– raskused intrapersonaalses suhtluses – raskus mõista ja aktsepteerida teiste arusaamist ja kohustusi
Eesmärgipärasus, enesearengu võimalused	– kasvamine, arenemine – nn tuleviku nägemine – loovus	– identiteedikriisid – üksildus

4. VALIM

Täiskasvanuandekuse tõlgitsusi uurin Viimsi kooli õpetajate sõnavarakasutuse alusel.

Põlida doktoritöö intervjuudest selgub, et kõige rikkalikumalt ja mitmekesisemalt iseloomustasid ja kirjeldasid andekust õpetajad. Õpetajad nägid ennast ka laste andekuse arendamise eest aktiivsete vastutajatena (Põlida, 2019). Seega saab eeldada, et õpetajad on andekust ja andekat enda jaoks tõlgitsenud ja mõtestanud ning seega ka siinse uuringu jaoks sobiv vastajagrupp.

Õpetajad on valimis ka seetõttu, et oma ameti kaudu nad levitavad ja nõ taastoodavad andekuse ja andekatega seotud iseenese arusaamu. „Igasugune haridussüsteem on poliitiline meede säilitada või muuta diskursuste omastamist ühes teadmiste ja väega, mida need endas kätkevad.” (Foucault, 2005, lk 35) Gagne (2004) järgi on õpetajad üks võimalikest katalüsaatoritest, mis võivad toetada ande arenemist talendiks. Nii võib eeldada, et õpetajate mõju sellele, kuidas andekust ühiskonnas tõlgitsetakse, on suurem kui enamuse teiste erialade esindajate mõju.

Valimis on kolm Viimsi kooli õpetajat, kes annavad tunde erinevates kooliastmetes, I, II ja/või III astmes. Nad on erineva õpetajana töötamise staaziga alates vähem kui 10-st aastast lõpetades enam kui 30 aastaga. Kõik intervjuueeritavad on mehed. Meesõpetajaid on Eesti koolides vähem kui naisõpetajaid ning seetõttu on nende hääl ja arvamus üldiselt õpetajate hääle hulgas vähem kuuldav. Vähesuse tõttu satuvad nad õpetajate seas tehtavatesse üldistesse uuringutesse harvemini. Kasutan siin kvalitatiivse uurimisstrateegiaga kooskõlas oleva andemkogumismeetodi võimalusi moodustada sihtvalim ja võtta uurimisfookusesse just meesõpetajate andekustõlgitsused. Eesti Statistikaameti andmetel oli eelmisel õppeaastal (2017/18) meesõpetajaid Eesti koolides 2121, õpetajaid kokku 14 905. Seega oli naisõpetajaid 86% ja meesõpetajaid 14%. (Statistikaamet, 2018)

Intervjuueeritavad on valitud otstarbekuse alusel (Lagerspetz, 2017, lk 175). Valim on väikesearvuline. Selle põhjuseks on intervjuu tekstide kvalitatiivne uurimismeetod, mille puhul ei ole otstarbekas võtta uurimismaterjaliks suuri tekstihulki. Oma piirid seab intervjuueeritavate hulgale ka seminaritöö formaat ja maht. Valim on ühtlasi mugavusvalim, sest tegemist on kolleegidega, samas koolis töötavate õpetajatega. Intervjuueeritavad on valitud juhuslikult. Tegin ettepaneku intervjuuks neile kolleegidele, kes tulid mulle koolimajas või koolimaja hoovis vahetunni ajal vastu.

Intervjuueeritavate andmeid käsitledes lähtun ma teaduses kasutatavatest eetilistest põhimõtetest tagades selle, et intervjuueeritavaid ei ole võimalik identifitseerida. (Lagerspetz, lk 118 – 120). Koolis on 14 meesõpetajat, kelle hulgast 3 on välja valitud juhuvalimiga. Intervjuueeritavad on

märgitud avaldatud andmetes ja tsitaatide juures intervjuuerimise ajalise järjekorra järgi: V1 (esimesena intervjuueritud õpetaja, esimene vastaja), V2 (teine vastaja) jne. Intervjuuerimise järjekord on teada ainult minule kui intervjuerijale. Kõik intervjuudes esitatud nimed, õpetatavad ained ja muu, mille kaudu oleks võimalik intervjueritut identifitseerida, on esitatavatest andmetest eemaldatud.

5. ANDMEKOGUMISMEETOD

Uuringu andmed kogusin poolstruktureeritud intervjuu kaudu. Valmistasin ette intervjuu kava, milles kasutasin nii temaatilisi, täpsustavaid kui ka otseseid küsimusi. (Lagerspetz, lk 141 – 143).

Intervjuus kasutasin osaliselt Põlva poolt laste ja lastevanemate intervjuuerimisel kasutatud küsimusi.

Intervjuu küsimused ja nende esitamise järjekord oli järgmine:

Mis on sinu arvates andekus?

Kuidas sinu arvates ühiskond mõistab või mõtestab andekust?

Tulenevalt antud uurimistöö teemast ja uurimisküsimustest lisasin otseselt täiskasvanuid ja intervjuueritava enesemääratlust puudutavad küsimused:

Kas täiskasvanu võib olla andekas?

Kas sina oled milleski/mingil alal andekas?

Kõik, kellele tegin ettepaneku intervjuuks, nõustusid sellega kohe. Ettepaneku tegemise järel informeerisin kõiki intervjuueritavaid intervjuu teemast, sõnastades selle moel: andekus selle sõna kõige laiemas tähenduses. Kahe intervjuueritava puhul oli vahe ettepaneku tegemise ja intervjuu toimumise vahel 4-5 päeva, ühel juhul toimus intervjuu kohe pärast nõusoleku andmist.

Kõik intervjuud toimusid koolimajas, seega intervjuueritavate igapäevases töökeskkonnas. Kõik intervjuud salvestasin ja transkribeerisin. Intervjuude salvestatud kestus oli 13 – 18 minutit.

6. UURIMIS- JA ANALÜÜSIMEETODID

Teksti analüüsimisel kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit. Selles uurimistöös on uurimisobjektiks intervjuude tekstid. Kvalitatiivset uurimismeetodit intervjuude tekstide uurimisel kasutan seetõttu, et käsitlen uuritavaid tekste tervikuna. Teksti sõnum ei seisne ainult selles käsitletud teemades või esitatud väidetes, vaid sea kujundavad teemade ja väidete vahelised hierarhiad, loogilised seosed ja mustrid, mis nendest moodustuvad. (Lagerspetz, lk 201)

Intervjuu tekstide analüüsi meetodina kasutan kriitilist diskursuse analüüsi (KDA).

Diskursuseanalüüsi uurimisobjektiks on mis tahes vormi või sisuga ühiskonnas ringlevad autentsed tekstid, mis pole pelgalt uurimiseks loodud, ning nende tõlgenduskontekst. Rõhutades ühelt poolt reaalse keelekasutuse põhisust huvitab DA-d teisalt, kuidas avaldub selles keelematerjalis ühiskondlik kontekst. (Käsper, Marling, 2018, lk 729)

Tekstide analüüsimiseks kasutatava meetodi on välja töötanud Norman Fairclough, Lancasteri Ülikooli lingvistika emeriitprofessor. Fairclough' jaoks on diskursuse ja ideoloogia suhe otsene: „Diskursus loob ühiskondlikku. [...] Diskursust vormivad võimusuhted ja sellesse on kätketud ideoloogiad.” (Fairclough 1992) Kriitilises diskursuseanalüüsis vaadeldakse, nagu viimane tsitaat näitab, mitte ainult keelt, vaid ka keele taga olevaid võimustruktuure ning ideoloogiaid selle sõna kõige üldisemas tähenduses. (Käsper, Marling, 2018)

Diskursusanalüüs aitab vastata küsimusele, *kuidas* kasutavad inimesed keelt, kujutamaks reaalsust ja konstrueerimaks arusaamu sotsiaalsest maailmast. Diskursusanalüüsi tegemisel huvitab uurijaid nii *tekst* kui ka *sellest väljaspool olev* – analüüsitakse kõikvõimalikes kirjalikes, suulistes või multimodaalsetes tekstides öeldut, kuid konstrueeritakse analüütiliselt ka mitteöeldut (nt implitsiitseid, vaikimisi eeldusi). Analüüsis on kesksel kohal teksti lingvistiliste omaduste *sotsiaalsed funktsioonid*, st vastatakse küsimusele, missugust semantilist ja ideoloogilist rolli teksti detailid ja omadused kommunikatsioonis täidavad. (Kalmus, 2015)

Tekstil on omadus nimetada asju, inimesi ja protsesse ning luua selle kaudu oma maailmapilt. (...) Kogu keele või mingi registri või mingi kogemus- piirkonna sõnavara otsekui kaardistab objektid, mõisted, protsessid ja suhted, millest selles kultuuris, ühiskonnas või registris on vaja rääkida. Sõnatasandi abil on kõige hõlpsam näitlikustada arusaama tekstist kui valikute tegemisest. Teksti tegija valib, milliseid sõnu ta kasutab ja kuidas tähendusi sõnades väljendab. Valikud ei sõltu ainuüksi tema personaalsest stiilist, need ei tarvitse olla teadlikud, vaid varieeruvad vastavalt teksti asendile laiemas ühiskondlikult määratud kontekstis. Nii annavad ka leksikaalsed tähendused teavet ühiskondlike nähtuste ja protsesside kohta. (Kasik, 2008)

6.1 TEKSTI ANALÜÜSI MUDEL

Diskursusanalüüsi pole võimalik n-ö valmismeetodina kasutada – seda tuleb *teha* sõltuvalt analüüsi eesmärkidest ja andmetest, valides ja/või kohandades konkreetsele uurimusele sobivad analüütilised lähenemised ja tööriistad. (Kalmus, 2015)

Toetudes V.Kalmuse, R.Kasiku jt Fairclough väljatöötatud analüüsikirjeldustele, töötasin välja oma töö jaoks sobiva analüüsimudeli.

1. Kõigepealt hindasin iga intervjuueeritava üldist suhtumist andekusse ja vaatenurka andekusele.
2. Seejärel leidsin, millised tunnused, märgid, kas otsesõnu öelduna või kaudselt väljendatuna, on need, mida intervjuueeritavad andekatele omistasid.
3. Viimasena analüüsisin, milline on intervjuueeritavate nägemuses andekate identiteet. Samuti vaatasin, kas nad peavad iseennast andekaks inimeseks, st milline on nende enda suhe andekusega.

6.2 IDENTITEET KUI MÄRK, MÄRK KUI TUNNUSTE KOMPLEKT

Põlda, Sepp ja mitmed teised uurijad on kirjeldanud oma uuringutes, milline on õpetajate, haridussüsteemi, meedia ja ühiskonna suhtumine andekatesse, millistena andekaid nähakse. (Põlda, 2019; Sepp, 2010; Saul, Sepp jt, 2007) Siiski on täna, 10 aastat pärast seda, kui lapse andekuse märkamine ja andekatega tegelemine kirjutati esimest korda põhikooli- ja gümnaasiumiseadusesse, õpetajate suhtumises märgata tõrjumist, andekatega ei tegeleta ja andekust sageli ei märgata. Sellest, milline on rühma identiteet, sõltub, kui oluliseks rühma peetakse. (Ehala, 2018)

Seda, milline on rühmade `andekad lapsed` ja `andekad täiskasvanud` identiteet, analüüsisin lähtuvalt Martin Ehala identiteedimärkide teooriast. Ehala identiteedimärkide teoori valisin aluseks seetõttu, et Ehala lähtub samuti sotsiaalkonstruktivistlikust paradigmast ja toetub teooria ülesehituses inimkeelele kui tema hinnangul kõige tüüpilisemale sotsiaalsele nähtusele.

Inimkeel on kõige tüüpilisem sotsiaalne nähtus – kõige keerukam ja täiesti hädavajalik inimeste poolt välja töötatud ja kasutatav sümbolisüsteem. Keel on kõigi (või enamiku) sotsiaalsete nähtuste olemasolu eeltingimus ning selle olemasolu ja kasutamist võimaldavad ja reguleerivad põhimõtted teevad võimalikuks ka teiste sotsiaalsete nähtuste olemasolu ja toimimise. Peale selle on keelt kui suhtlusvahendit kasutatud ühiskonna teiste sümbolisüsteemide loomisel. (Ehala, 2018, lk 63)

... käsitluses ei väideta mitte ainuüksi seda, et identiteet on märk, vaid ka seda, et identiteet toimib ühiskonnas samamoodi nagu keel. ... Kõik identiteedimärgid koos nendevahelisi suhteid reguleerivate reeglitega moodustavad omakorda n-ö identiteedigrammatika, mis on konkreetse ühiskonna sotsiaalse süsteemi plaan. See grammatika määrab valitseva väärtussüsteemi (tuumväärtuste) alusel eri identiteetide staatuse ja omavahelised võimusuhted.

Inimesi sotsialiseeritakse sünnist saati nii, et nad omandaksid mingi konkreetse identiteedimärgi. Nad sotsialiseerivad end ka ise ja püüdleval mõne endale meeldiva identiteedi omandamise poole. (samas, lk 20)

Martin Ehala annab raamatus „Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia” ülevaate identiteediuuringute ajaloost ja tuntud identiteediteooriatest. Samas esitab ta ka algupärase identiteediteooria, mille põhiväide on, et identiteet on märk, nagu seda mõistetakse semiootikas ja keeleteaduses. (Ehala, 2018, lk 15)

Annan järgnevalt ülevaate olulisematest mõistest, mida Ehala identiteedimärkide teooriast lähtuvalt uurimistöös kasutan.

Ehala sõnul on eri tüüpi märke palju, kuid kõige tavalisemad neist on inimkeele sõnad. Sõnal, nagu igal muulgi märgil, on kaks poolt: signaal (tähistaja) ja tähendus (tähistatav). Signaal on see, mille abil me märke tajume, sõnade puhul nende häälikuline kuju. Sõnad on sümboli tüüpi märgid, kus signaali ja tähenduse vaheline seos on meelevaldne ja kokkuleppeline. Ehala ütleb, et inimesed mõistavad teiste identiteete samamoodi nagu nad aduvad keeleliselt väljendatut. Kuna identiteedimärgid on kokkuleppelised (st et on olemas konsensus selle kohta, milline teatud identiteedi tüüpiline esindaja välja näeb, kuidas ta käitub ja mida usub), peab iga isik, kes väidab endal olevat mingi identiteedi, vastama neile kriteerimitele vähemalt osaliselt. Identiteedid on samasuguse sotsiaalse konstrueerimise tulemus, nagu õigupoolest kõik muudki sotsiaalsed institutsioonid (kaasarvatud liicluseeskirjad, ülikoolid ja riigid). (samas, lk 16)

Saussure väitel koosneb **märk** kahest poolest: signaalist ja tähendusest. Märgi **signaalipool** peab olema empiirilisel tajutav – seda peab saama näha, kuulda, katsuda, haista või maitsta.

Tähendus on mõiste ehk mentaalne representatsioon meie teadvuses. Kuna inimeste kogemused on erinevad, võib tegelik ettekujutus eri inimestel küllalt erinev olla. Identiteedimärgi tähendusepool hõlmab konkreetse rühma ühiseid väärtusi, norme, ideoloogiaid, veendumusi, narratiive ja stereotüüpe. (samas, lk 117)

Tuumväärtused on väärtused, mida jagavad kõik seda identiteeti kandvad üksikisikud. Tuumväärtused on kollektiivse identiteedi jaoks ülitähtsad, inimesed, kes mingi rühma tuumväärtusi ei jaga, ei saa olla selle rühma liige ja esindaja. Osad uurijad nimetavad tuumväärtusi ka pühadeks väärtusteks, Ehala kasutab neid sõnaühendeid sünonüümidenä. (Ehala, 2018, lk 114, 115)

Märgi tähendus on ka ühine representatsioon ehk Durkheimi sõnul kollektiivne representatsioon seetõttu, et igal tähendusel peavad olema kesksed omadused, mis on samad kõigi seda märki tundvate isikute ettekujutuses. Saussure väitis, et signaali ja tähenduse seos on meelevaldne, aga kindel. Ehala lisab, et tähenduse ja signaali seose püsikindlus ei ole absoluutne – see muutub, aga üsna aeglaselt. (samas, lk 67)

MärkidE liikideks on sümbol, ikoon ja indeks. Liike eristab tähenduse ja signaali seoste olemus. Sümbolid on märgid, mille tähenduse ja signaali seos on meelevaldne ja kokkuleppeline. Seega on sümbolid märgid seetõttu, et kasutajad on kokku leppinud, mida iga sümbol tähendab. (samas, lk 69)

Ehala sõnul on **identiteedid** staatusefunktsioonid, mille ühiskond annab empiiriliselt äratuntavatele tunnustele, luues nii identiteedimärgid. Identiteetide kui märkide eesmärk on signaliseerida inimeste positsiooni ühiskonnas ehk näidata, mis rühmadesse nad kuuluvad. (samas, lk 79)

Kõigel siin maailmas on väga palju empiiriliselt märgatavaid tunnuseid, mis võivad, kuid ei pruugi ajas muutuda. Ehala sõnul saavad neist tunnustest identiteedimärkide signaalid. Ta jagab need signaalid päritud tunnusteks (rass, juuste ja silmade värv, pikkus jne), juurdunud tunnusteks ehk omadusteks, mille inimesed omandavad sotsialiseerumise käigus, need on seotud oskustega ja nende omandamine nõuab palju harjutamist nagu emakeeleoskus, usu-, kultuuri ja kutsetavad ning vabalt valitud tunnused, mida rühma liikmed ise valivad oma rühma kuuluvuse tähistamiseks nagu mundrid, eraldusmärgid, loosungid, riietus, soeng. (samas, lk 98)

Stereotüübid ei ole identiteedimärgid, vaid hüpoteesid nende kohta. Stereotüüp tekib kui inimesed jagavad oma tähelepanekuid identiteedimärkide esindajate käitumise kohta ja tähelepanekutes jõutakse üksmeelele – tekib ühine mentaalne representatsioon konkreetsest identiteedimärgist kui samuti mentaalsest representatsioonist. Stereotüübid ei ole kunagi neutraalsed, vaid loodud konkreetsete rühmade vaatenurgast. Näiteks on konservatiivide ja liberaalide stereotüübid töötutest tõenäoliselt erinevad: kui konservatiivid peavad neid pigem laisaks, siis liberaalid kalduvad uskuma, et töötud on nagu kõik teisedki, ainult oma ühiskondliku positsiooni tõttu haavatavad. (samas, lk 124)

Stereotüüpide tähenduse teooria (Cuddy, Fiske ja Glick, 2008, viidanud Ehala, 2018) kohaselt saab väärtushinnangute andmist väljendada kahe skaala abil. Üks neist näitab inimliku soojuse ja teine pädevuse astet. Stereotüübi loomisel hinnatakse, kui soojaks, siiraks, usaldusväärseks ja moraalseks rühma liikmeid peetakse ning kui pädevad, loomingulised, intelligentsed ja enesekindlad nad on. Sellised väärtusskaalad arvatakse toimivat igasuguses sotsiaalses tajus ja nende abil saab hinnata, kas konkreetne rühm on pigem liitlane või vaenlane, ja seda, kui hästi tuleks rühm toime oma eesmärkide saavutamiseks. Nii saadaksegi nende kahe skaala ulatuses hinnates konkreetse rühma või kategooria üldhinnang, mis kajastub stereotüübi sisus.

Külma ja pädevana tajutavaid rühmi peetakse konkurendiks. Kui konkurentide staatus on kõrge, siis neid kadestatakse, kui staatus on võrdne või madalam, siis neid vaenatakse ega sallita. Sooja ja pädevana tajutud rühmi imetletakse. Hindava rühma tuumväärtused määravad ära, kas teise rühma tunnusjooni tajutakse sooja või külmana. (samas, lk 125)

Kui inimene ütleb, et tal on mingi identiteet, siis tähendab see, et tal on kujunenud või kujunemas välja eriline side mõne identiteedimärgiga. Seda erilist suhet nimetatakse autentsuseks. Kui isik on omaks võtnud mõne identiteedi tuumväärtused ja muu tähenduspoole ning suudab ka väljendada signaalipoolt, tunnistavad teised tema identiteedi autentseks. (samas, lk 136)

Rühma seisukohalt on oluline rühma tunnustatus. Tunnustusel on kahetine olemus: ühest küljest annab see staatuse, sümbolise võimu ja eneseväärikuse, teisest küljest on igasuguse tunnustuse aluseks normid, mille alusel seda antakse. Tunnustus on sümbolsete väärtuste vahetus: staatus ja kõrge enesehinnang on vastutasuks mingi saavutuse eest. (samas, lk 147)

Tunnustamise käigus annavad erinevad kollektiivsed identiteedid eri liiki hinnatuse. Nii tagavad mõned mitmikidentiteetide kombinatsioonid teistest kõrgema staatuse ja kollektiivse eneseväärikuse. Väärtusetuks peetavate identiteetide marginaalsus on reaalne, ja piirab märgatavalt nende isikute valikuid, kellel on mitu sellist identiteeti. Tagajärjeks on, et inimene võib muutuda ühiskonnas nõ nähtamatuks. Nähtamatuse tõttu ei ole siiski vähem võimalusi oma elus midagi muuta, et paremini toime tulla ja omandada parem enesehinnang. Küsimus, kuidas tagada sellistele rühmadele võrdsed võimalused, on olnud ja on praegugi üks peamisi sotsiaalpoliitika ja õigusteooria küsimusi. (samas, lk 148-149)

7. ANALÜÜS JA TULEMUSED

Kõik intervjuueeritavad vaatasid ja mõtestasid andekust erinevast vaatenurgast. Analüüsitud kolme intervjuu põhjal ei ole võimalik teha üldistusi kogu õpetajaskonna, kõikide meesõpetajate ega ka

Viimsi kooli õpetajate seisukohtade osas. On mõned seisukohad ja hinnangud, mis suuremal või vähemal määral ilmnevad kõikide intervjuueeritavate vastustes, kuid arvestades väikest valimit, ei saa ka nende põhjal teha üldistusi, mida oleks võimalik laiendada suuremale ringile.

Tulenevalt oma igapäevatööst ja intervjuu andmise kohast seostasid kõik vastajad andekuse mõistet tugevalt haridussüsteemi ja kooliga hoolimata sellest, et teema oli sõnastatud: andekus selle sõna kõige laiemas tähenduses.

Tekste analüüsid hindasin öeldu üldmuljet, analüüsisin vastuseid konkreetsetele küsimustele ja otsisin sõnastusest tunnuseid, kuidas ja millistena rühmi `andekad lapsed` ja `andekad täiskasvanud` kirjeldati või nähti. Proovisin tekstidest leida ka neid tähendusi, mida otsesõnu välja ei öeldud.

Võttes kokku iga vastaja poolt öeldu ja proovides neid sõnastada tunnustena, ilmub pilt, mille kohaselt kahe vastaja puhul ei ole sellist rühma nagu `andekad lapsed` koolis olemas. Vastajad ei näe ja ei taha neid rühmi näha. Ühe vastaja puhul ilmneb samas, et töökatesse ja tulemusi saavutavatesse lastesse on suhtumine väga toetav ja positiivne, kuigi nemad ei ole vastaja sõnul andekad. Teise vastaja puhul on andekate rühm olemas, kuid seda iseloomustab teiste poolt mittemõistmine ja mittetunnustamine. Kolmanda vastaja puhul ei ole ja ei pea sellist rühma olemas olema. Teksti täpsemal analüüsimisel ilmnas siiski tunnuseid, mis esialgset pilti mitmekesisemaks tegid. Järgnevalt toon tekstinäited ja sealt ilmnevad tunnused välja vastajate kaupa.

7.1 V1 ehk esimesena intervjuueeritu

V1 arvates rühmal andekad lapsed üldiselt tunnuseid ei ole, ainus tunnus on laisk. Suhtumine andekusse on väga negatiivne. On olemas töökad, lugeda oskavad, järjekindlad ja püsivad õpilased, kes saavutavad häid tulemusi, kuid nemad ei ole andekad. Ise ta andekate hulka ei kuulu. Ta on töökas, läbimõtlev, järjekindel, kes peab hea tulemuse saavutamiseks vaeva nägema. Rühmal andekad täiskasvanud on tunnuseks loominguline ametiala või oskus väga kõitvalt esineda, samuti töökus, järjekindlus, tulemuslikkus, kõrge positsioon oma ametialal. Vastaja tuumväärtuseks on töökus.

Konkreetsele küsimusele andekuse kohta paistab V1 vastustest, et rühmal `andekad lapsed` tunnuseid ei ole. (Näide 1, 2)

(1) V1: *Ei tea, väga raske küsimus. Mina ei tea, on Sul mõned vastusevariandid või? Siis ma jään võlgu. Mina ei tea, mis see andekus on. Kas Sul on mõned küsimused veel?*

Intervjuu edenedes ütleb ta ka põhjuse:

(2) *Ma olen andekuse suhtes skeptiline. Ilmselt seepärast, et ma olen ise andetu.*

Edasises intervjuus selgub, et andekatel on siiski tunnus – laiskus (näide 5, 6, 7). Laiskust kui andekatele omast tunnust rõhutab vastaja mitu korda. Vastustest paistab ka välja, et intervjuueeritava hinnangul on andekad põhjendamatult kõrge enesehinnanguga ja arvavad, et nemad ei peagi tööd tegema.

(3) *Mul ei lähe silmad põlema, kui keegi hakkab mingist andekusest soiguma, et muidu on ta andekas. Ma pigem muutun ettevaatlikuks, ilmselt on ta laisk lihtsalt.*

(4) *Mida ma kuulen, on see, et kõik on hirmus andekad ümberringi. Ja mida ma näen, on see, et andekas on see, kes ei viitsi tööd teha või kes enda arvates ei peagi tegema, et ta nagu teab. Mul on ka siin andekad, mul on 6. klass, andekad lapsed, need kes panevad asju umbes, kes arvavad, et nad teavad. Tulevad siin vanematega arenguveestlusele, need on nagu natuke pahased, et muidu on kõik hästi, aga N aines on kehvad hinded. Ma ütlen, et niikaua lähebki hästi, kui ta viitsib lugeda. Kui ta lööb nagu käega, saab nagu „andekaks”, siis ta niimoodi panebki ja mõne asja paneb täppi ka, aga ta väga täpselt ei tea.*

(5) *Mul nagu alati lööb lamp põlema, kui keegi ütleb, et ta on andekas, siis ma mõtlen, et ahhaa, järelikult on laisk.*

Samas tuleb intervjuus kahel korral välja see, et vastaja suhtub väga positiivselt ja tunnustavalt nendesse õpilastesse, kes on tulemuslikud ja töökad (näide 6, 7):

(6) *See N oli näiteks, tema oli ju rumal laps tegelikult, nii väidetavalt. Tema luges raamatuid, siis ta (N ainet) teadis, käis olümpiaadidel, võitis kohti ja tegi ettekandeid. Ma ei tea, kas ta oli andekas. Minule ta meeldis.*

(7) *Tüdruk istus, kõige kauem, ilmselt ta ei ole väga andekas, ilmselt ta saab A. Ta oli viitsimist mõelda ja teha. Andekad vennad, need panid juba ammu minema. Ma seal natuke vaatasin nende tööd, no tublimad said D. Sihuke enam-vähem üle poole.*

Vaadates ülaltoodud vastuseid kogumis saab selgeks, et vastajal on sügav vastumeelsus sõnade `andekas` ja `andekus` vastu, kuid tulemuslikke õpilasi hindab ja toetab ta väga. Tõsi, vastustest paistab ka ainespetsiifilisus – tulemuslikkus on hinnatud enda õpetava aine raamides. Selle ütleb vastaja intervjuu lõpus ka selgelt välja (näide 8):

(8) *Mul on võibolla selline spetsiifiline aine lihtsalt, mina näen selliseid inimesi, kellel on lugemine selge ja kellel ei ole selge.*

Iseennast kirjeldab vastaja andetuna, siis sõna `andekas` antonüümiga. Ta ütleb, et tema usk on Tammsaare – viide on töökusele. (näide 9, 10):

(9) *Ma ei ole sihuke pädev andekusest rääkima, ma olen pigem nagu Tammsaare usku – kui tööd teed, tuleb tulemus.*

(10) *Ma olen ise andetu. Küsi andekate inimeste käest, kellel löövad silmad särama ja kes kohe teavad, kuidas on. ... Ma mäletan, et ma ju ka väga andekas lugemises ei olnud, ma tõesti nägin vaeva, lugesin ja lugesin, ja kuskilt hakkab see tulema, ma arvan, et teistel on see samamoodi.*

Täiskasvanud andekad inimesed on vastaja sõnul olemas, kuid seotuna ainult oma tegevusvaldkonnaga – näitlejad, lauljad, luuletajad, professorid. Vastaja sõnul on selle rühma iseloomulikuks tunnuseks töökus. (näide 11, 12, 13, 14):

(11) *Ei kindlasti on, kindlasti on. Näitlejaid, lauljaid, luuletajaid.*

(12) *On palju tublisid inimesi, kes on kuhugi jõudnud, aga ilmselt on nad ka väga töökad inimesed olnud. Niipalju kui mina tean, on nad ikka väga töökad olnud, nad on oma andeid arendanud, see ei ole kuidagi niimoodi tulnud.*

(13) *Mõni oli väga hea esineja, keda oli hea kuulata. N oli näiteks niisugune. Istusid oma neli tundi loengus ära ja vaatasid, et ups!, juba läbi.*

(14) *Näiteks need (N valdkonna esindajad), kes on nagu tegijamad ülikoolis, enamasti ei olnud sellised andekad, kes tegid oma eksamid kohe ära ja. Nad on olnud enamasti sellised töökad, tegid oma asja, ja nüüd ongi mingid professorid.*

Töökust rõhutab vastaja nii palju, see on tüenäoliselt üks tema tuumväärtusi (Ehala, 2018).

7.2 V2, teine vastaja

Teise vastaja sõnul on rühmal andekad võime teha midagi paremini kui teised, võrdluse aluseks on tulemus. Andekuse sisu ühiskond ei mõista ja neid ei tunnustata piisavalt. Võimalikke andekusi on palju, kuid koolis jäävad osa neist märkamata. Rühmal täiskasvanud andekad on meedias tunnuseks probleemid, mittesobitumine, sõltuvused, nad ei saa olla õnnelikud. Tunnuseks on ka ametiala – näitleja, kehvussportlane. Ise andekas ei ole, ütleb esmahetkel, kuid määratleb end siiski andekana kohanemises. On harjutav, mõista püüdev.

Selle, et andekatel on oskus teha midagi teistest paremini, defineerib vastaja kohe intervjuu alguses. (näide 15):

(15) *Oskus teha midagi hästi mingis valdkonnas. Selles mõttes on see hästi lai, näiteks oskus hästi suhelda või et oskus hästi kirjutada. Oskus teha midagi paremini kui teised teevad.*

Andekusi on vastaja sõnul mitmeid eri liike, kuid osad neist jäävad koolikontekstis märkamata nagu toiduvalmistamine või inimdünaamika mõistmine (näide 16)

(16) *Neid alasid on nii palju, võibolla midagi sellistki, mida kasvõi koolis ei märka, kasvõi toidutegemine näiteks, mida siin on raske märgata, sest poistel on nii vähe seda toidutegemist. Noh, toidutegemine, siis kõik need matemaatika, keeled, sport, samamoodi kunstivaldkonnad ja võibolla, ja mis on minu arvates väga alahinnatud andekus, ongi see inimdünaamika märkamine, et sa saad aru kuidas mingid grupid töötavad ja sa saad aru ka, mida tuleks nendes gruppides muuta, et nad töötaks paremini, et üldse märgata, et klassis on niisuguseid inimesi, kellel on juhiomadusi, nad suudavad kuidagi viia seda rühma edasi.*

Täiskasvanud andekat kujutatakse meedias probleemsena, mitteaktsepteerituna, võimetuna olla õnnelik (näide 17). Tegemist meedia kaudu levitatava stereotüübiga.

(17) *Mingis mõttes probleemsus ja miks. Meil oli ka ülikooli ajal pidime tegema ettekande andekusest, me valisime selle, kuidas televisioon, meedia, näitab andekust, andekat inimest. Tavaliselt andekal inimesel on ka väga palju probleeme – kellel on mingisugune sõltuvus ja kellel inimsuhted ei ole korras. No näiteks dr House, kes on väga andekas, aga ravimisõltuvus ja kõik see, ei saa inimestega hästi läbi. Rääkimata näiteks Lisa Simpson, kelle kohta saab ka öelda, et ta on tegelikult andekas, aga tegelikult üldse ei sobitu. Alati on mingid probleemid. Näiteks McGuiver, kes oli ka väga andekas, aga talle oli poogitud külge see, et ta oli vist kogemata oma sõbra maha lasknud, noh, midagi sellist. Alati andekusega kaasnevad mingisugused probleemid, nad ei ole kuidagi täielikult aktsepteeritud või ka just see, et nad ei saa kuidagi olla õnnelikud.*

Ühiskond mõistab V2 sõnul andekust väga kitsalt ning ainult seoses tulemuse olemasoluga. (näide 18, 19)

(18) *Ma arvan, et väga kitsalt mõistab. Mõistab võibolla siis, sa pead kuidagi tõestama, et sa oled andekas. Sul peavad olema mingisugused tulemused. Kui sul neid tulemusi ei ole, mille põhjal nagu mõõta, et siis ei saa öelda, et näed, et see on, nüüd oled andekas.*

(19) *Esiteks sul peab olema midagi näidata, et sa võiksid üldse väita, et sa oled andekas ja teiseks, et ei toetata, vaid pigem aidatakse neid, kes on nõrgemad.*

Esmahetkel distanseerib vastaja end andekatest, kuid lisab kohe, et peab end ühes valdkonnas siiski andekaks (näide 20, 21, 22). Vastaja paneb end tahtlikult erinevatesse situatsioonidesse, mis nõuavad taas ja taas kohanemist. Sellisest käitumisest paistab välja ka uudishimu sotsiaalsete suhete vastu.

(20) *Ei ole. Ma mõtlesin selle peale, et võibolla öelda, et andekas, milles ma olen võib-olla, et kohanemises. Kui saaks öelda, et tulla toime erinevates elusituatsioonides.*

(21) *Milles see andekus ikkagi seisneb? Kui ma ütlen, et näiteks see kohanemine. Näiteks kui ma läksingi õppima, ma läksin õpetajaks, siis ma saingi ikkagi aru, et mu suhtlemise pool on ikkagi nõrk. Mis ma tegin? Ma hakkasin suviti töötama klienditeenindajana. Ja see kindlasti aitas kaasa, et saada paremaks. Ja mis ta andis kaasa, et märgata niisuguseid inimtüüpe, et millised on. Seda sain kasutada või teha mingisuguseid järeldusi ja võtta need järeldused kaasa siia, oma tööle. Jah, kohaneja ja üldistaja, võib-olla, kui oleks midagi.*

(22) *Kui ma lähen näiteks klassi, et ma ei raiu mitte oma tõe, vaid ma leian niiöelda viisid, kuidas neid kõnetada, niiöelda kohanen. Noh, näide, et kahel eelmisel aastal olid mingid mobiiltelefonide mängud, mida mul õpilased mängisid. Ma mängisin ka neid, et saada nagu paremini aru. Üldse ei paku muidu huvi, aga et saada nagu aru, et leida mingeid seoseid, ühist teemat. Ja jällegi see kohanemine. Kohanemise all pean ma seda paindlikkust.*

Täiskasvanud andekad on näitlejad või sportlased, kes on kaua harjutanud ja kogemusega.

Samuti võib olla uudishimulik, andekas õppimises, kuid sellist andekust ühiskonnas ei hinnata ega tunnustata. (näide 23, 24)

(23) Näiteks näitleja, kes on näiteks 40-ndates eluaastates, kes 20 esimest aastat on teinud väga nõrku rolle ja järsult, tal on see kogemus tekkinud, aastatepikkune kogemus, mida ta siis paneb oma rollidesse ja siis sealt tuleb tegelikult see andekus esile. Jällegi, see ei tule nagu üleöö, vaid sa näedki vaeva, teed tööd ja sellega koos peabki minu arvates toimuma pidev eneseanalüüs, ja see andekus võibki tulla esile alles 40-ndates, 50-ndates aastates alles. Samamoodi ka näiteks kestvussportlased, need kes 200 kilomeetrit jooksevad, need on tavaliselt oma tippeas siis kui nad on seal 40-sed, 40-50 vahel. Need on kõige paremad, ultrasportlased.

(24) Ma arvan, et seda isegi ei hinnata või näiteks kui su andekus seisneb selles, et sa oled väga hea õppija või sa suudad hästi omandada erinevaid materjale, hästi ja sa käid end pidevalt täiendamas, et sinu andekus seisnebki uudishimus, sa õpid kogu aeg, õpid uusi asju, saad pidevalt mingisuguseid kraade või mingisuguseid pabereid, sa tõestad, et nüüd sa oled parem kui sa olid enne, ja siis sa lähed ja kandideerid tööle ja siis sulle öeldakse, et ei, sa ei sobi, et sa oled nagu liiga hea. Kui selle järgi võtta, siis selliseid teadmisi nagu ei hinnata.

7.3 V3, kolmas vastaja

Rühma andekad lapsed tunnuseks on teistest paremini lõikav pea, kuid sellele ei ole vaja tähelepanu pöörata ega eraldi tegeleda, selline laps leiab ise oma väljundi mingil moel. Rühma andekad täiskasvanud tunnuseks on tegevus – pillimängimine, sõnaseadmine. Ise ei taha ennast määratlada, kuid mingeid asju on õppinud harjutamise ja elukogemuse kaudu hästi tegema.

V3 sõnastab tunnuse ja annab hinnangu kohe intervjuu alguses. Rühma `andekad` tunnuseks on tema sõnul millegi teistest paremini tegemine, aluseks võrdlus. V3 ütleb, et andekuse näol on tegemist ühe sõna sisu kokkuleppega ühiskonna tasandil, et oleks võimalik võrrelda. See on tema arvates primitiivne ja ei vaja esiletoomist. Ühtlasi ütleb ta, et andekus on süsteemi poolt nõutud ja ei ole inimesele loomumane (näide 25, 26)

(25) Mida me andekuse all mõtleme ja millisesse konteksti me selle paneme? Kui me paneme seda konteksti, kus me peame kedagi võrdlema omavahel ehk siis kahte inimest võrdleme omavahel, siis me ehk saame rääkida andekusest. Et üks teeb ühte asja paremini või teistmoodi kui teine, ehk siis arvatavasti see andekus on tulnud sisse sellesse koolisüsteemi, kus inimesi peab omavahel võrdlema mingil moel. Teisest küljest ma ei näe, et andekust olekski vaja kuidagi esile tuua. Aga paratamatult süsteem nõuab vist, et me määratleksime mingil moel ühe või teise lapse võimekust. See ongi see andekus haridussüsteemis. Kui me võtame inimest looduses, siis seal ma ei näe, et oleks olemas sellist mõistet nagu andekus.

(26) Meie ühiskond, ma näen paratamatult, mõtestabki niiviisi, et inimesi nähakse erinevalt ja üks

inimene oskab teha teatud asju teistest siis teistmoodi, siis paremini, aga see, mis tähendab paremini tegemine, on ka jällegi väga vastuoluline küsimus ja näitaja. Ehk siis kõik taandub praegu ikkagi sellisele kollektiivsele kokkuleppele teatud küsimustes. Need on küllaltki sellised, minu jaoks küllaltki primitiivsed näitajad.

Andekus väljendub millegi hästi tegemises, V3 sõnastusest ei loe välja, et tegemist oleks valdkonna tippudega. Ühiskonna näitajate sisu on inimeste poolt võetud teadmiseks ja igaüks teab alateadlikult, milline on ühe või teise näitaja sisu. (näide 27)

(27) *Võtame ükskõik millise toimingu ühiskonnas, mingi pilli mängmise näiteks, siis andekas inimene valdab seda pilli, ja ta mängib seal juba niiviisi, et ta ei pea mõtlema nende nootide peale, ehk ta siis juba improviseerib seal. See on siis andekas inimene ühiskonnas ja kõik ülejäänud, kes seda ei tee, on siis vähemandekad. Seda võib taandada ükskõik missugusele küsimusele, oled sa siis sõnaosav inimene, oskad seada sõnu, oled andekas sõnaseadja, tulevad väga lihtsalt need kõik. Teine peab võibolla kaua mõtlema ja võibolla ei oskagi üldse sõnu ja lauseid kokku seada nii andekalt ja nii osavalt. Ühiskonnal ongi iga protsessi jaoks on omad näitajad ja see ongi siis ühiskonna tasandil lihtsalt võetud teadmiseks. Neid ei ole kuskile kirja pandud, aga inimesed oma kollektiivses teadvuses on selle ära määranud ja kõik alateadvuse tasandil juba teavadki seda, missugune see olema peab.*

Iseennast ei taha V3 andekuse seisukohast määratleda öeldes, et millegi hästi tegemine on tema enese arengu tulemus. V3 võrdleb end vaid iseendaga. (näide 28, 29)

(28) *Ma ei tahaks ennast määratleda, ma tahaksin natuke erineda sellest kollektiivsest teadvusest. Jah, ma teen, ma olen õppinud teatud asju tegema, ja ma tunnen, et ma teen neid hästi. Ja tunnen nagu heameelt selle üle. Aga jällegi ühiskonnast lähtudes ma ei saa nüüd öelda, kas ma olen andekas kellegi teisega võrreldes. Antud juhul ei ole tegemist andekusega, vaid pigem minu isikliku arenguga, kuhu ma olen sellel etapil jõudnud.*

Andekus tuleb mängu siis, kui sa hakkad ennast kellegagi võrdlema. Kui võrdlust ei ole, siis andekust ei ole.

(29) *See on inimese ego, mis paneb ennast võrdlema teistega. Minu nägemuses inimene peab oma ego kaotama. Täielikult. Siis avanevad temale natuke teistsugused nägemused – milline on elu, milline on üldse inimese eesmärk, elu eesmärk, jne ehk siis tegevused, toimingud muutuvad natukese teistsuguseks. Perspektiiv muutub teistsuguseks, kui kaob ära vajadus ennast teistega võrrelda. Mul ei ole mitte mingisugust vajadust ennast teistega võrrelda, see ei anna mulle mitte midagi juurde.*

V3 sõnul on võrdlus haridussüsteemis pealesurutud ülikoolide kui haridussüsteemi tipu poolt. Seda olukorda oleks vaja muuta. (näide 30)

(30) *Ma olen ikka öelnud, et nii kuidas ülevalt poolt kirjutatakse, nii ka altpoolt peab tulema ja toimima, ehk siis õpetaja on natuke seotud sellega, mida nõuavad meilt ülikoolid. Ülikool on see*

üks ots, tipp, ja tema dikteerib seda, mis toimub allpool. Nii et tegelikult asi peab muutuma ülevalt poolt.

V3 rõhutab, et andekatega ei ole vaja tegeleda ja sellist mõistet ei ole samuti vaja. (Näide 31)

(31) Andekuse mõiste võiks üldse ära kaduda kasvõi minu meelest põhimõtteliselt. Ma ei näe inimese hingelise arengu seisukohalt selles midagi, mis nagu aitaks inimest edasi.

Andekas olemine, andekas, andekad lapsed koolis. Mis tähendab siis see andekad lapsed koolis? Nojah, tema pea löikab natuke kiiremini kui teisel. Siis on hästi kui tal löikab, eks. Ja sinna see küsimus jääbki. Ma ei näe, et nendele peaks väga palju tähelepanu pöörama, nendele võibolla üldse eraldi tegelema väga, et küsimus tõstatada, et kuidas nagu kaasata andekat õpilast koolis. Et nendele peab eraldi veel midagi tegema.

Intervjuu lõpuosas ütleb V3 välja kaks müüti – andekas laps saab ise endaga hakkama ja andekus on jumala kink. (näide 32)

(32) Andekas laps leiab ise endale selle väljundi mingil moel.... Ta areneb ise edasi. Ta on mingil põhjusel andekas. Kust see andekus on tulnud, me ei tea seda, see on keeruline küsimus. See on tulnud jällegi sellest maailmast, mida me ei taju füüsiliselt.

Vastaja tuumväärtuseks võibolla iseenese arendamine, kuid see on mõistetud ainult endakeskselt.

8. KOKKUVÕTE JA ARUTELU

Uurimistöös otsisin vastuseid küsimustele 'Kuidas tõlgitsevad andekust, sealhulgas täiskasvanuandekust, Viimsi kooli õpetajad?' ning milliseid identiteete või stereotüüpe rühmadele 'andekad lapsed' ja 'andekad täiskasvanud' omistatakse. Esialgu oli kavas uurida ainult andekusetõlgitsusi, kuid töö käigus tekkis huvi, kuidas tõlgitsused võivad mõjutada andekuse märkamist ja andekate arendamist.

Töö jaoks intervjuueritud õpetajate seisukohad olid väga erinevad.

V1 hinnangul on andekate laste tunnuseks 'laisk'. Seda kordas vastaja intervjuu jooksul mitu korda. Laisklemise toovad iseloomuliku tunnusena välja Põlde poolt tehtud intervjuudes ka lapsevanemad. (Põlde, 2017) Rühma iseloomustab V1 ühe negatiivse tunnuse alusel. Tegemist on marginaalse rühmaga, mida hinnatakse negatiivselt, põlglikult.

Samas ilmneb vastaja tekstist, et rääkides töökatest, järjekindlastest ja tulemuslikest lastest oma õpetatavas aines on suhtumine positiivne ja toetav, kuid ta rõhutab, et need lapsed ei ole andekad. Paistab, nagu oleks vastumeelsus ja negatiivne hinnang või olematuks teha püüdmine seotud sõnade *andekas* ja *andekus* kasutamisega, vastumeelsuse on sõnade, kuid mitte sisu suhtes. Andekuse sünonüümide vähest kasutamist märgib oma töös ka Põlde. (Põlde, 2019)

Sünonüümide mittekasutamine ilmnes ka selle seminaritöö uuritavas materjalis. On võimalik, et sõnad `andekas` ja `andekus` ongi ülekasutatud. Ülesildistamine devalveerib siltide väärtust ja tõsiseltvõetavaust. Kvantiteedil on kvaliteedile keelekasutuses negatiivne mõju. (Õim, 2003).

Lisaks paistab tekstidest, et V1 tuumväärtuseks on töökus. Antonüümisõnaraamat annab töökuse ühe vastandsõnana laiskuse. Seega on tegemist vastandlike väärtustega, mis tekitavad paratamatult konflikti. (Ehala, 2018)

V1 sõnakasutusest paistab, et tema jaoks ei ole rühma `andekad lapsed` identiteeti olemas, küll aga on olemas stereotüüp. Stereotüübid on samuti reaalsed, sotsiaalsed konstruktsioonid, kuid need ei ole identiteedid. Stereotüüp on hüpotees identiteedi kohta, mille aluseks on välisel vaatlusel ilmnenud tunnus(ed). (Ehala, 2018) V1, kes ise ei hinda end andekana, tajub rühma külma ja ebapädevana. Ebapädeva ja külmana tajutud rühma koheldakse põlgusega. Kuna tegemist on tuumväärtuste konfliktiga ja stereotüüpi kandev rühm on hindajast staatusest madalam, ilmneb suhtumises isegi viha. (Ehala, 2018)

Rühma `andekad täiskasvanud` iseloomustab V1 sõnul tulemuslikkus oma ametialal, mis on loomingu- või akadeemilised. Andekad on need, kes oma ametialal on saavutanud töökusega kõrge positsiooni. Kõrgeid saavutusi toob täiskasvanud andekate tunnusena välja ka Lovecky. (vt Tabel 2.) Üldiselt on suhtumine sellesse rühma tõsine. Vaid ühel korral ilmneb esimese vastaja vastustes täiskasvanud andekast rääkides irooniline toon, kui ta soovib rääkida nendega, kes andekatega tegelevad (vt näide 10).

Andekate täiskasvanute rühma moodustavad üksikisikud, kes on eriala, ametiala tipud. Iseennast ta andekate rühmast taandab, hoiab eemale. Samas määratleb ta ennast tööka, järjekindla, läbimõtlevana. Taas on tegemist stereotüübiga, kuid tuumväärtus – töökus – on sama. Tegemist on rühmaga, mis on vastaja jaoks lähedane, selle rühma esindajate hulgas on V1 kunagisi kursusikaaslasid, ja seetõttu on suhtumine positiivne, tunnustav. (Ehala, 2018)

V2 vastustest selgub, et rühma andekad tunnusteks on võrdluses millegi teistest paremini tegemine ning see, et neid ei mõisteta ja ei tunnustata. Samuti on teise vastaja hinnangul on andekusi palju ja erinevaid. Meedias täiskasvanud andekate näitamisel toob ta tunnusteks probleemsuse, mittedobitumise, sõltuvushäired, võimetuse olla õnnelik. Täiskasvanud andekaid iseloomustab samuti tulemuslikkus, väga hea sooritus oma ametialal – näitlemises, spordis. Kõrged saavutused täiskasvanud andekate positiivse tunnusena ja probleemsuse, mittedobitumise negatiivse tunnusena toob esile ka Lovecky (vt Tabel 2.) Iseennast proovib ta esialgu küll esmahetkel andekatest distanseerida, kuid nimetab end siiski andekaks kohanemises. Sellest, et ta leiab end ise olevat mingil alal andeka, sõltub Ehala järgi ka suhtumine andekate gruppi – suhtumine on olemasolu tunnustav, tunnustav, mõistev.

V2 jaoks on andekad paremini mõistetud. Kuigi tegemist on samuti stereotüübiga, on teise vastaja jaoks andekad lähedased, sest ta ka ise määratleb end ühes valdkonnas andekana –

kohanemises. Andekad lapsed tunduvad vastaja jaoks rühmana soojad, kuid kuna tegemist on lastega, siis ebapädevana. Selliselt tajutud rühma suhtes tekib haletsus, kahjutunne (Ehala, 2018), mis väljendub selles, et paljud andekused jäävad koolis märkamata, nad on tunnustusetu. Mittermärkamine on andekate laste tunnuseks toonud välja ka Põlta. (vt Põlta, 2019)

Täiskasvanud andekate rühma puhul on vastajal olemas uuringukogemus õpingute ajast, mis andis tunnuseks probleemsuse. Tegemist on stereotüübiga, mida meedia meile tõepoolest pakub. Näidetena toodud täiskasvanud andekad on taas seotud tulemuslikkusega oma tegutsemisalal ja nähtavad ainult seoses valdkonnaga – näitlemise või kehvussportlasega. Kuna vastaja ise määratleb end andekana, on ka see rühm talle lähedane. Kehvussportlaste saavutustele viidates kasutab ta imetlevat sõna – ultrasportlased. Rühmi, mida tajutakse soojana, pädevana ja staatusest kõrgemal olevana, imetletakse (Ehala, 2018).

Kolmas vastaja toob rühma andekad lapsed tunnuseks välja nõ paremini lõikava pea ja teistest millegi paremini tegemise ja selle, et vajadusel leiab andekas ise endale väljundi. Ta lisab, et andekad ei ole kooli kontekstis olulised, nendele ei pea tähelepanu pöörama ega nendega eraldi tegelema. Sellest võib järeldada, et andekad on kolmanda vastaja jaoks klassis taotluslikult nähtamatud, sellist rühma ei ole tema jaoks olemas. Hindamisel on aluseks stereotüüp, mis põhineb müüdil – andekas leiab vajadusel ise endale väljundi (Sepp, 2010). Lisandub müüt, et andekus on jumala and (Põlta, 2019), siin küll näites 32 toodud sõnastuses – *andekus pärineb maailmast, mida me ei taju füüsiliselt*. Sellise stereotüübi puhul ei ole kõnealune nähtus inimese pädevuses.

V3 tuumväärtuseks on enese arendamine. V3 ise areneb kogu aeg (vt näide 28). Vastaja ei seosta enda kui isiksuse arengut kuidagi andekate laste arenguga. Ta küll ütleb, et andekas laps areneb ise (vt näide 32), kuid tuumväärtuslikku seost sõnastusest ei paista. V3 toob andeka lapse arengu lisapõhjendusena sellele, miks ei ole vaja sellise rühmaga tegeleda. Enese jaoks teadlikult hoiab V3 rühma andekad lapsed enda jaoks nähtamatuna.

Rühm andekad täiskasvanud on kolmanda vastaja jaoks teistest paremad oma tegevustes – pillimängus, sõnaseadmises. Ise ta ennast ei taha määratleda ja sellest võib järeldada, et ta distantseerib end andekate rühmast. Samas ütleb ta, et mingeid asju on ta õppinud hästi tegema harjutamise kaudu. Vastaja ei seosta andekust ja oma tuumväärtust `enese arendamine` omavahel kuidagi. Täiskasvanud andekate rühm on seotud tulemuslikkusega oma tegevusalal – pillimängimisega, sõnakasutusoskusega. V3 ei viita valdkonna tipus olemisele.

Väide, et andekuse mõiste võiks ära kaotada, võib viidata ka siin sõna `andekus` liigkasutusele ja seetõttu devalveerumisele. Teisalt võib nõue andekuse mõiste kaotada koos seisukohaga, et inimene areneb ja selle arengu mõõt on vaid inimene ise, viidata nähtusele, millest Ehala räägib seoses multikulturalismi paradoksides (Ehala, 2018, lk 198 – 199). Kõiki identiteete peetakse olemuslikult võrdseks ja seetõttu ei tohi kellegi identiteeti kritiseerida. Niisugune lähenemine

õõnestab ühiskonnas meritokraatia printsiipi, so õiguste, kohustuste ja tasude seostamist kõige silmapaistvamate saavutustega.

Kuigi valim on väike ja selle alusel ei ole võimalik teha üldistusi, on tõenäoline, et Eesti tavakoolides on õpetajaid, kelle jaoks sõnad `andekas` ja `andekus` on devalveerinud ja omandanud vastupidise tähenduse. On tõenäoline, et sellise arvamusega õpetajad ignoreerivad tegevusi ja programme, milles kasutatakse sõnu `andekas` ja `andekus`.

Mõiste sisu väärtust saaks võib-olla tõsta, kui andekatega tegelejad hakkaksid kasutama enam sünonüüme ja tooma välja erinevate valdkondade andekusi.

Õpetajad on toetavad tulemuslike ja töökate õpilaste suhtes, eriti, kui õpilased on tulemuslikud nende õpetatavas aines. Samas võib see anda tulemuse, kus matemaatikas andekat õpilast ei näe andekana emakeele ja kehalise kasvatuse õpetaja, samas kehaliselt andekat õpilast ei pea andekaks matemaatikaõpetaja. Õpetajate hinnang võib olla enda õpetatava aine keskne.

On tõenäoline, et Eesti tavakoolides on õpetajaid, kes peavad ebavajalikuks õpilaste võrdlemist üldse, sealhulgas ka andekas-andetu skaalal. Nende jaoks ei ole rühma andekad lapsed koolis olemas, selline rühm on nähtamatu. Seega ei ole vaja ka nendega kuidagi tegeleda. Need õpetajad ei tule kaasa andekate programmidega, ei märka andekust ja ei peagi märkamist vajalikuks.

On tõenäoline, et Eesti üldhariduskoolides on ka õpetajaid, kes hindavad ja tunnustavad lapse andekust ükskõik millisel alal. Need on õpetajad, kellele toetudes on võimalik koolis õpilase andekust märgata ja arendada. Võiks kaaluda küsimuse „Kas sina oled milleski andekas?” lisamist õpetajakoolitusse pürgivate inimeste sobivusvestlusesse.

Andekad täiskasvanud on väljaspool oma eriala ühiskonnas nähtamatud. On olemas ainult spordis, loomingulistel või akadeemilistel erialadel olevad andekad täiskasvanud seoses oma valdkonnas tippu jõudmisega. Andekad täiskasvanud on aga kogu ühiskonnas identiteedita, nähtamatu rühm. Ainus, kus nad on olemas, on spordi, loominguliste või akadeemiliste erialade tipptegijad. Nad on seotud oma tegutsemisvaldkonnaga ja mingit ühtset andekate täiskasvanute gruppi ühiskonnas ei moodusta. Andekaks peavad vastajad neid, kellega on ise kokku puutunud (vt V1 vastused) või keda meedia meile näitab (vt V2 vastused). Kuna neid tunnustatud identiteediga rühmana ei ole olemas, puudub vajadus nendega tegeleda. On ka võimalus, et andekad varjavad oma identiteeti, et kaitsta end manipulatsioonide eest (Ehala, 2018). See on võimalik, kui arvestada, et Eesti Mensa ühenduse loomist ei pea Eestis elavad väga kõrge intelligentsuskoefitsendiga inimesed vajalikuks (vt allpool).

Olukord, kus ühiskonnas puudub tunnustatud andekate rühm, ei ole ühiskonna jaoks hea. Selline olukord õõnestab merokraatia printsiipi, s.o õiguste, kohustuste ja tasude seostamist kõige silmapaistvamate saavutustega. (Ehala, 2018) Olukorra kaugem peegeldus võib olla viimase riigieelarve tulem, kus hoolimata mõni kuu tagasi sõlmitud kokkuleppest teaduse rahastamise suurendamisest 1%-ni SKT-st, millele kirjutasid alla kõigi erakondade esindajad (va EKRE) kokkulepet ei arvestatud.

Kuidas teha andekaid täiskasvanuid Eestis nähtavaks?

Üks võimalusi on hakata täiskasvanud andekaid uurima, järjekindlalt, ja uurimuste tulemusi avaldama. See lisab rühmale tunnuseid, mille abil kujuneb identiteet. Siin on oluline andragoogide, täiskasvanute koolitajate arusaam sellise tegevuse vajadusest. Kui alus on loodud, on võimalik, et andekad täiskasvanud aitavad ise oma rühma identiteedi arendamisele ja tunnustuse saamisele kaasa. See suurendab võimekuse ja tarkuse positiivset hindamist ning pikas perspektiivis aitab kaasa kogu ühiskonna arengule.

Kust leida andekaid täiskasvanuid, keda saaks uurida?

Maailmas on täiskasvanuandekuse uurijad valinud täiskasvanud andekaid uurimiselusteks järgmiste tunnuste alusel: noorena saadud IQ tulemus(ed), noorte testi standardiseeritud tulemus(ed), keskkooliklassi tulemus, akadeemiline tunnustus keskkoolis, doktorandistaatus, saavutused täiskasvanuna, Mensa liikmelisus või täiskasvanuna saadud IQ tulemus(ed) või muu, näiteks soovitus keskkooli ametiisikuilt, isiklikud avaldused, tulemused hinnanguskaalal, mis baseerub Gardneri (1983) personaalse intelligentsuse mudelil (s.t. suhtlustasandi ja isikulisene intelligentsus), osalus andekate laste programmides või kõrgete vastuvõtunõuetega kooli lõpetamine. (Rinn & Bishop, 2015)

Eestis on mõnede nimetatud tunnuste alusel võimalik andekaid täiskasvanuid uurimisvalimisse kaasata. Näiteks:

- 1) aineolümpiaadide võitjad (traditsioon on kestnud Eestis alates 1953.aastast)
- 2) keskkooli/gümnaasiumi lõpetamine kuldmedaliga
- 3) kõrgkooli lõpetamine *cum laude*
- 4) ETV saatesarja Rakett 69 finalistid (saade alustas 2011.aastal) jne.

Mingis valdkonnas andekamaid testivad sisseastumisel mitmed koolid, kus üldhariduse andmise kõrval on oluline osa muusika, balleti, võõrkeeke või reaalinete õpetamisel. Neisse koolidesse valitakse õpilased katsete ja/või testide alusel. Eestis on sellisteks koolideks näiteks G.Otsa nim Muusikakeskkool, Inglise Kolledz, Tallinna Reaalgümnaasium, Tallinna Balletikool jpt.

Täiskasvanute, täpsemalt ülikooli sisseastuajate akadeemilist võimekust, ühte andekuse alaliiki, hindab Tartu Ülikool, kes kasutab alates 1994.aastast osaliselt ja alates 2006. aastast üldiselt akadeemilist testi tulemust ülikooli sisseastumisel vastuvõtu kriteeriumina (vt Tartu Ülikool kodulehekülge). Testis 80 ja rohkem punkte saanud on hinnatud akadeemiliselt eriti võimekateks ja neil on võimalus asuda ülikoolis õppima enda poolt vabalt valitud õppekaval riigieelarvelisel kohal. Samuti kasutab osana sisseastumiskatsetest TÜ akadeemilist testi Sisekaitse Akadeemia (samas, vt ka Sisekaitseakadeemia kodulehekülge).

Mõne maailmas kasutatud tunnuse alusel ei ole võrreldavaid uuritavaid Eestist võimalik leida, sest näiteks puudub Eestis Mensa ühendus. Mensa on rahvusvaheline ühendus, mille liikmeks astumise eelduses on väga kõrge intelligentsuskoefitsient (IQ) ning mis ühendab üle 130 000 inimese enam kui 100-s riigis üle maailma. (vt Mensa International kodulehekülge). Eesti ühenduse loomise vajadusest on meedias mõned korrad juttu olnud. Googli otsingumootoris otsisõnadega `Mensa Eesti` tuli näiteks üleskutse luua Eesti Mensa ühendus, mis ilmus ajalehes Äripäev 30.01.2004. Järgmine teade ajakirjanduses on 2007.aasta 03.juulil teatab Õhtuleht, et „Eesti taibud peavad oma klubi mõttetuks”. Selline oli artikli pealkiri. Samas võib soovimatus ühendust moodustada viidata ka sellele, et Eestis tahavad andekad oma identiteeti varjata. (Ehala, 2018)

Kas see on nii ja kui, siis millistel põhjustel, võiks olla samuti mõne järgmise uuringu teema. Ülejäänud vähesed teated, mis Eesti ajakirjanduses Mensa klubi kohta on ilmunud, kuuluvad enam kurioosumite rubriiki.

Lõpetuseks veel, et Tammerraamatult ilmus sel, 2019.aastal IQ-testide tõlgitud kogumik, mille sissejuhatuses Mensa Eesti klubi loomise mõtet korratakse.

VIIDATUD KIRJANDUS

Berger, P. L. & Luckmann. T., Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus. Teadmussotsioloogiline uurimus, Ilmamaa 2018)

Ehala, M., Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia, Tallinn 2018

Foucault, M., Diskursuse kord, Varrak 2005

Goleman. D, Emotsionaalne intelligentsus, Varrak, 2015

Kalmus, V., Diskursuseanalüüs, <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys> , Tartu Ülikool 2015, vaadatud 10.05.2019

Kasik, R., Meediateksti analüüs: eesmärgid ja metoodika, Tekstid ja taustad V, Tartu 2008

Käsper, M., Marling, R., Diskursuseanalüüsi muutuv suhe kvantifitseerimisega inglise- ja prantsuskeelses, Keel ja Kirjandus, 2018/8-9, <http://kjk.eki.ee/ee/issues/2018/8-9/1084> , vaadatud 15.05.2019

Lovecky, D. (2011). Can You Hear the Flowers Sing? Issues for Gifted Adults. In Journal of Counseling & Development, 64(9). <https://www.sengifted.org/post/can-you-hear-the-flowers-sing-issues-for-gifted-adults> , vaadatud 30.05.2019

Põlda, H., Imelaps Eesti meediatekstides, 2012, Oma Keel, 2013/1

Põlda, H., Andekusfenomeni konstrueerimine avalikus kommunikatsioonis, doktoritöö, Tallinn 2019

Põlda, H., & Aava, K. (2016). Andekus kui hariduslik erivajadus muutunud õpikäsituse kontekstis. Eesti Haridusteaduste Ajakiri.

Raud, R. , Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriatesse, Tallinn 2013

Rinn, Anne N., Bishop, James, Gifted Adults: A Systematic Review and Analysis of the Literature , 2015, https://www.researchgate.net/publication/282521290_Gifted_Adults, vaadatud 30.05.2019

Saul, H., Sepp, V., Päiviste, M., Andekus kui hariduslik erivajadus: olukord Eesti üldhariduskoolides, Tartu 2007, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/40910/Uld_Andekus_Eesti.pdf , vaadatud 31.05.2019

Sepp, V., Andekusest ja andekatest lastest, Tartu 2010, https://www.atlex.ee/workfiles/pdf/andekas_tutvustu.pdf , vaadatud 20.05.2019

Sepp, V., Andekaid lapsi nähakse endiselt pigem negatiivses võtmes..., Postimees, 14.12.2016,

<https://arvamus.postimees.ee/3946149/viire-sepp-andekaid-lapsi-nahakse-endiselt-pigem-negatiivses-votmes-ja-takistusena> , vaadatud 30.05.2019

Siebold, I., Iseõppimise tähenduse tõlgitsemine eesti keele koondkorpuse tekstimaterjali näitel, magistritöö, Tallinn 2019

Unt, I., Andekas laps, Tallinn 2005

Õim, A., Võim keeles, Võim ja kultuur, koost Krikmann, A., Olesk, S., Tartu 2003

Eesti keele seletav sõnaraamat, <https://kn.eki.ee/?Q=andekas> , vaadatud 25.05.2019

Mensa International, <https://www.mensa.org/> , vaadatud 01.06.2019

Statistikaamet, <https://blog.stat.ee/2018/10/04/uldhariduskoolis-on-meesopetajaid-alla-kuuendiku/> 2018, vaadatud 17.04.2019

Sõnaveeb, <https://sonaveeb.ee/>, vaadatud 25.05.2019

Põhikooli ja gümnaasiumiseadus, Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122015015?leiaKehtiv>, vaadatud 30.05.2019

ARTIKLID 2011

ARTIKLID 2012

ARTIKLID 2013

ARTIKLID 2014

ARTIKLID 2015

ARTIKLID 2016

ARTIKLID 2017

ARTIKLID 2018

ARTIKLID 2019

ARTIKLID 2020

ARTIKLID 2021

ARTIKLID 2022

ARTIKLID 2023

Otsi

Privaatsusreeglid

© 2025 Tallinna Ülikool | Haridusteaduste instituut | Andragoogika | CC BY-NC-ND 4.0